

Wadvogels in de knel

Wolken Kanoeten boven het wad.

Een spectaculair schouwspel voor alle bezoekers van de Waddenzee, en gestress voor een wadvogelteller om er een goede telling van te maken. Zoals blijkt uit de bijdrage over de hoogwatertellingen, verliezen die wolken recent duidelijk aan omvang. En niet alleen Kanoeten, ook Eiders en Scholeksters maken om diverse redenen moeilijke tijden door. In de publieke opinie en in de pers buitelen overheden, wetenschappers, schelpdiervissers en natuurbeschermers over elkaar heen over de oorzaken, en de consequenties voor het beleid ten aanzien van bijvoorbeeld de commerciële schelpdiervisserij. In dit strijdgewoel komen gemiddeld vijf keer per jaar uit alle windstreken van het land een groot aantal gedreven waarnemers samen om de aantallen vogels in de Waddenzee in kaart te brengen. Samen met onderzoek dat door biologen van diverse instituten wordt gedaan, leveren ze een objectief en betrouwbaar beeld op van de situatie ter plaatse, en geven ze een duidelijk signaal af dat er bij een aantal vogelsoorten iets aan de hand is.

Het is te hopen dat na de presentatie van het binnenkort afgeronde evaluatie-onderzoek naar de effecten van de mechanische schelpdiervisserij, door de overheid duidelijke keuzes worden gemaakt hoe de grens tussen de verschillende belangen in ons belangrijkste en grootste natuurgebied wordt afgebakend.

Verder in dit nummer:

- Gevleugelde vrouw weet alles van kraaien en eksters
- Huiszwaluw-daling nu een vrije val?
 - Jan Rooth overleden
- Vliegende start monitoring Steenuilen
 - Trek in trektellen

Colofon

SOVON-Nieuws

Nieuwsbrief van SOVON Vogelonderzoek Nederland.

SOVON-Nieuws publiceert over SOVON-vogeltellingen, over de vereniging, en over andere zaken betreffende vogels in Nederland.

Redactie

John van Betteray, Fred Hastings & Kees Koffijberg. Overname van artikelen of illustraties alleen in overleg. SOVON-Nieuws wordt gedrukt op chloorvrij papier. ISSN 1383-0635.

Lidmaatschap

Contributie 2003: minimaal € 12,-. SOVON-leden ontvangen vier maal per jaar SOVON-Nieuws en korting op SOVON-uitgaven.

Ledenadministratie Jeroen van Zuylen, zie bureau-adres SOVON.

Bestuur

Voorzitter: Hans van Dord
Secretaris: Peter Milders,
L. de Coligny laan 115,
3062 HD Rotterdam, (010) - 4522665.
Penningmeester: Louis Dolmans
Overige bestuursleden: Rob Goldbach

Bureau

Adres SOVON, Rijksweg 178,
6573 DG Beek-Ubbergen.
Tel: 024-6848111, Fax: 024-6848122,
E-mail: info@sovon.nl
Homepage: www.sovon.nl
Giro: 2905988, Rabo: 10.51.17.056,

Directeur Frank Saris,
Communicatie Carolyn Vermanen,
Monitoring Rob Vogel, Inventarisaties
en Advies Jan-Willem Vergeer,
Toegepast onderzoek Ruud Foppen.

Doelstelling

SOVON Vogelonderzoek Nederland stelt zich ten doel het coördineren, stimuleren en publiceren van ornithologisch veldonderzoek ten behoeve van natuurbescherming, beleid en wetenschap. De vereniging tracht dit doel te bereiken door het organiseren van grootschalige projecten waarin wordt samengewerkt tussen vrijwilligers, stafmedewerkers en andere instellingen.

Lay-out: van Groot tot Klein

Druk: Drukkerij Bloembergen Santee bv

Foto omslag: Jan van de Kam

Mag het wat minder, resp. meer?

Als dit onder uw ogen komt, zijn we enige miljoenen vogels armer in ons land. Kippen behoren namelijk ook tot de Aves. Vanwege doorfokken en het houden van grote aantallen op kleine oppervlakten zijn biokippen erg vatbaar geworden voor het vogelpestvirus. Weer die stuitende beelden van ruimingen dus. We gaan er bijna aan wennen, iedere twee jaar een veecrisis (Varkenspest, Gekke koeienziekte, MKZ, Vogelpest). Steeds zijn er dan weer deskundigen die stellen dat het roer nu echt om moet. Maar behalve dat er versneld vele boeren stoppen met hun bedrijf, gaat het roer ook echt om?

Bij de wilde vogels in het boerenland, Veldleeuwerik, Grutto, noem maar op, zie ik nog weinig verbetering. Nu is het dan het droge voorjaar dat nog meer roet in hun eten gooit, maar zo is er altijd wat. Op een gegeven moment is de rek er gewoon uit. Het in de steigers staande nieuwe kabinet heeft hier een prachtige uitdaging: vernieuw het platteland en stop de uittocht, zowel van boeren als vogels.

Door al die landbouwcrises is er bij het ministerie dat de Natuur in haar vaandel heeft helaas momenteel weinig vrolijks te beleven, zelfs de jaarlijkse meetnetten dreigden in het financiële gat te verdwijnen. Gelukkig is dat grotendeels weer afgewend en hebben we stevige Europese wetgeving op dit gebied... Maar gerust kunnen we er niet op zijn. Er moet weer tot op het hoogste niveau meer aandacht voor de natuur komen, ook in de Tweede Kamer. Het zal nog wel weer even duren voor daar volksvertegenwoordigers zitten met het niveau van good old Dick Stellingwerf. Nu moeten we helaas de vertegenwoordigers nog uitleggen dat de Ecologische Hoofdstructuur niet hetzelfde is als de populieren langs de snelwegen en dat heuse natuur meer is dan koeien in de wei. Dit moeten we ons natuurlijk vooral zelf aanrekenen, immers, ieder volk krijgt de regering die het blijkbaar verdient. Nog vaker en duidelijker actie richting Den Haag! Maar dan dienen we ook eindelijk een keer niet ieder jaar die zoektocht naar een fatsoenlijke basisfinanciering te hoeven maken, dan moet de informatievoorziening over de Toestand van de Natuur gewoon goed geregeld zijn. Dat hoeft niet meer te kosten, verdeel het bijvoorbeeld anders. Zo is de financiële verhouding tussen water-, milieu- en natuurmeetnetten 100:10:1. Een kleine bijstelling in deze verhouding levert veel meer op voor de natuur en dan krijgt het beleid ook echt de gegevens die het nodig heeft. Het gaat immers niet meer (alleen) over toelaatbare doses zware metalen in de grote rivieren, het gaat over een leefbaar en levend land. En daar hoort geen stille lente bij!

Frank Saris

Agenda

Juli

- (12) Maandelijkske watervogeltelling (selectie van gebieden)**
- (19) steekproeftelling Waddengebied**

Augustus

- (16) Maandelijkske watervogeltelling (selectie van gebieden), steekproeftelling Waddengebied**

September

- (13) Maandelijkske watervogeltelling, telling Grauwe Gans, integrale waddentelling**
Denkt u aan het inleveren van uw broedvogel-formulieren voor 1 oktober?!

Bezoekerscentrum Dwingelderveld modern en interactief heringericht

De vernieuwing van Bezoekerscentrum Dwingelderveld bij het Drentse Ruinen is bijna voltooid. De inrichting is ingrijpend veranderd, en bezoekers kunnen op verschillende manieren informatie verzamelen over het gebied, de planten, dieren en het beheer. De inrichting is modern, interactief en aantrekkelijk voor jong en oud. Vanaf Goede Vrijdag is het bezoekerscentrum weer geopend voor het publiek.

In het midden van het nieuw ingerichte centrum staat een enorme maquette, waarop het 4000 hectare grote gebied mooi te zien is. Met zogenaamde touch screen computers kunnen bezoekers informatie opzoeken over de historie van het gebied, en de planten en dieren die er voorkomen, waaronder veel bedreigde en kwetsbare vogelsoorten. Op een binnenwand is een 35 meter grote panoramafoto van het gebied aangebracht. Achter die wand zijn zo'n tachtig planten en dieren verborgen, die

door kijkgaatjes te zien zijn. Verspreid over de nieuwe ruimte zijn houten kubussen geplaatst, waarin informatie op speelse, interactieve manier toegankelijk is gemaakt over de thema's water, ontstaan, dieren, planten, nationaal park, en vereniging natuurmonumenten. Onder glasplaten in de vloer zijn sporen van dieren, diverse heidesoorten en archeologische vondsten te zien. Nieuw is ook de expositieruimte waar een film wordt vertoond waarin journa-

list John Jansen van Galen op zijn eigen manier over het gebied vertelt. Er is voorts veel informatie voorhanden over het ontstaan van het gebied en het belang van water. De grote natuurontwikkelingsprojecten van de afgelopen jaren, zoals het herstel van de Davidsplassen en het Holtveen, krijgen de nodige aandacht. De komende periode zal de nieuwe inrichting worden voltooid. De feestelijke, officiële opening staat gepland voor de zomer.

Jan Rooth overleden (1928-2003)

Als trouwe bezoeker van de Landelijke Dag kwam Jan eind vorig jaar weer naar Nijmegen. Als altijd met complimenten voor de organisatie en de gepresenteerde verhalen. Dit keer echter kwam hij vóór mijn openingswoord met een speciale boodschap die als een afscheid klonk, hij was erg blij dat hij nog net in staat was gebleken Nijmegen te halen. Hij vertrouwde me toe ongeneeslijk ziek te zijn en af te zien van verdere behandeling, in de overtuiging dat het leven kwaliteit moet hebben.

Afscheid nemen in zo'n situatie en in een dergelijke entourage valt niet makkelijk. In de pauze heb ik Jan ons afscheidscadeau gegeven, hoe kan het anders: een atlas. Kort na de drukke dag in Nijmegen belde hij nog op, om te zeggen hoezeer hij had genoten van de atlas en van die zaterdag. Onlangs viel dan het overlijdensbericht in de bus, voorzien van een optimistisch kijkende Flamingo. Dat was een belangrijke passie van hem, het wel en wee van de vogels in dat andere deel van 'ons' koninkrijk, de Antillen. Binnen de door hem in de jaren vijftig opge-

richte afdeling Ornithologie van het toenmalige Rijks Instituut voor Natuurbeheer (RIN) had hij dat deel van het koninkrijk in zijn portefeuille, net als andere buitenlandse contacten, veelal via symposia en congressen, wel passend bij zijn wat bourgondische levensstijl. Het RIN-kasteel in Leersum zat hem wat dit betreft als gegoten. Bij de oprichting van SOVON Vogelonderzoek, begin jaren zeventig, was hij vanuit het RIN betrokken, vanuit een soort vaderlijke verantwoordelijkheid. Er werden namelijk zaken op gang gebracht waarvoor hij tot dan toe vanuit het RIN verantwoordelijk was. Maar na korte tijd, toen hij zag dat het wel goed zou komen, veranderde de bezorgdheid in oprechte belangstelling en ondersteuning.

We zullen hem missen, immers, niet te missen op een van de eerste rijen bij onze Landelijke Dag. Zijn echtgenote en familie worden sterkte gewenst met dit verlies.

Frank Saris.

Afname van Eider, Scholekster en Kanoet in de Waddenzee: zoeken naar de parallellen

Het Nederlandse waddengebied vormt een cruciale link in de jaarcyclus van soorten als Eider, Scholekster en Kanoet. Er is brede wetenschappelijke consensus dat de aantallen wadvogels worden bepaald door de hoeveelheid en de kwaliteit van hun voedsel. Voor de drie bovengenoemde soorten zijn dat vooral schelpdieren. Een goede beschikbaarheid van mosselen en kokkels, en een ongestoorde wadbodem waarin kleinere schelpdieren als nonnetjes kunnen gedijen is een voorwaarde voor het welvaren van de vogels op het wad. Juist over dit voedsel is de laatste tijd veel te doen, en het conflict tussen economische belangen en natuurwaarden is inmiddels breed uitgemeten in de landelijke pers. De komende zomer worden de resultaten verwacht van een uitgebreid onderzoek naar de effecten van de commerciële kokkelvisserij. In de afgelopen winters werden in het kader van dat onderzoek, naast de reguliere tellingen van het watervogelmeetnet, een aantal extra wadvogeltellingen uitgevoerd. De resultaten daarvan spreken voor alle drie de soorten duidelijke taal.

Eider

Bij een doorsnee wadvogeltelling vallen Eiders vaak buiten de boot. De meeste vogels verblijven zo ver uit de kust dat ze vanaf de wal amper zichtbaar zijn. Daarom is vanaf 1993 door het RIKZ tijdens de midwintertelling in januari jaarlijks een vliegtuigtelling van Eiders in de Nederlandse Waddenzee uitgevoerd. Dankzij het werk van Cees Swennen (NIOZ) waren bovendien (vliegtuig)tellingen uit de jaren zeventig beschikbaar, zodat we kunnen beschikken over gegevens uit drie decennia. Geconcludeerd kan worden dat de aantallen in de Waddenzee sinds het begin van de jaren zeventig (na een aanvankelijke groei) flink zijn afgenomen. Ondanks een opleving in januari 2003 blijken de aantallen tot 150.000 exemplaren in de laatste 10 jaar niet meer te worden gehaald. In de jaren zeventig en eerste helft van de jaren tachtig overwinterden er gemiddeld ruim 130.000 Eiders in de Nederlandse Waddenzee (gemiddelde van zes tellingen), vanaf midden jaren tachtig zijn dat er nog maar 80.000 (gemiddelde van 12 tellingen). Op grond van verschillende gegevensbronnen concludeerde een heel consortium aan onderzoekers dat de meest waarschijnlijke oorzaak van deze afname moet worden gezocht bij de commerciële visserij op mossels en kok-

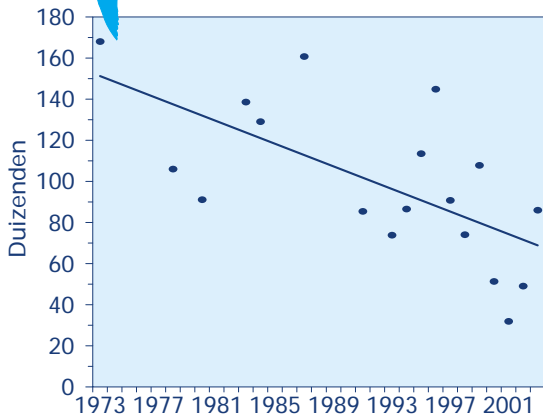
kels vanaf het begin jaren van de jaren negentig. Dit luidde een periode van voedselschaarste in, en zorgde uiteindelijk voor massale sterfte onder de aanwezige Eiders. Een groot deel van de vogels verhuisde bovendien naar de Noordzee, waar ze evenwel kwetsbaar blijven omdat ze er afhankelijk zijn van slechts één voedselbron, de halfgeknotte strandschelp (die eveneens commercieel wordt bevestigd). Deze toename op de Noordzee compenseert echter niet de neergaande trend in de Waddenzee.

Scholekster

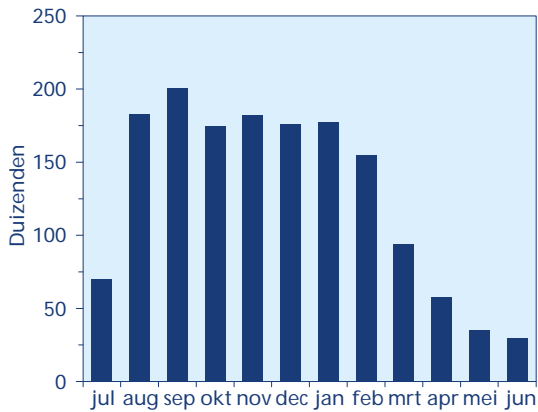
Grote aantallen Scholeksters verschijnen in augustus als pleisteraar in de Waddenzee. Gedurende najaar en winter blijven grote aantallen aanwezig en pas in de loop van februari verdwijnen steeds meer vogels richting broedterritoria (figuur 2). Het verloop van het jaarlijks aantal doorgebrachte scholeksterdagen (gebaseerd op de som van de getelde en geschatte aantallen over alle maanden) laat zien dat tegelijk met de groei van de Nederlandse broedpopulatie in de jaren tachtig, ook de aantallen pleisteraars in de Waddenzee toenamen (figuur 3). In het begin van de jaren negentig kwam de klad er in. Vooral de ijzige winters van 1995/96 en 1996/97 leidden tot veel sterfte en een reductie van aantallen. In tegenstelling

tot eerdere strenge winters is nadien - ondanks een serie milde winters - van enig herstel geen sprake. Ook recente tellingen wijzen onveranderd op kleine aantallen. Voorlopige (maar vrijwel complete) gegevens uit januari 2003 komen uit op een winterpopulatie van circa 160.000 vogels. Dat staat in schril contrast met de 250.000 Scholeksters die rond 1990, in de laatste fase van de populatiegroei, in de Waddenzee verbleven (zie ook SOVON-Nieuws 13 (3): 16-17 en SOVON-Nieuws 14 (3): 12-13). De aantallen die tegenwoordig worden geteld liggen zelfs beneden het niveau van die aan het begin van de reeks wadvogeltellingen in de jaren zeventig.

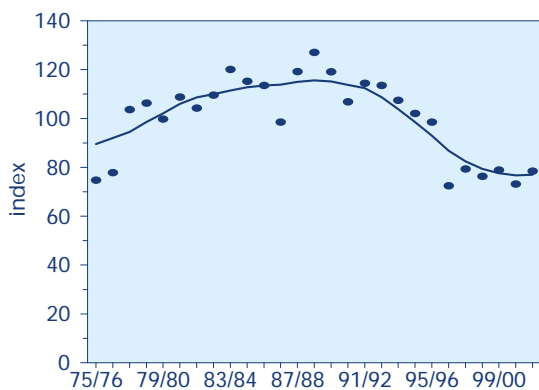
Tellingen alleen zijn echter niet genoeg om het hele verhaal van de afname te kunnen verklaren. Gelukkig is de Scholekster een begeerd studieobject gebleken, en worden broedbiologie en voedsel生态学 op een aantal plaatsen in de Waddenzee al heel lang in detail bekeken. Dit leverde prachtige termen als 'hokkers' en 'wippers' op, en liet zien dat een carrièreplanning zelfs in de scholekstersamenleving is ingebakken. Onlangs organiseerden de Nederlandse Ornithologische Unie en de Nederlandse Steltloperwerkgroep een speciale scholeksterdag, waar resultaten van uiteenlopende onderzoeksprojecten de

Figuur 1. Overwinterende aantallen Eiders in de Waddenzee (naar gegevens RIKZ, NIOZ en Alterra).

Figuur 2. Recent seizoenspatroon 1997/98-2000/01 van Scholekster in de Waddenzee (hoogwatertellingen, incl. bijgeschatte aantallen voor incomplete tellingen of niet-getelde maanden).

Figuur 3. Aantalontwikkeling Scholekster in de Waddenzee, weergegeven als index en gebaseerd op vogeldagen over het gehele jaar (zowel getelde aantallen als bijgeschatte aantallen). De lijn geeft het (vijfjaarlijks)lopend gemiddelde weer.

revue passeerden.

Leo Bruinzeel en Martijn van der Pol (Rijksuniversiteit Groningen) lieten zien dat de op Schiermonnikoog broedende Scholeksters met betere voedselomstandigheden (de hokkers) in de laatste 10 jaar nauwelijks in aantal zijn achteruitgegaan terwijl vogels lager in de pikorde (de wippers) vooral na de strenge winter van 1995/96 een vrije val laten zien. Ook bleek dat de populatie niet-broeders, die normaliter in de wachtkamer zit om opengevallen territoria in te nemen, was gereduceerd. Alleen die vogels die er in slagen de beste voedselterritoria te verdedigen, bleken dus in staat zich te handhaven, terwijl de vogels die met minder genoeg moesten nemen grote verliezen te verduren kregen. Nieuwe vogels die de opengevallen territoria konden innemen waren er bovendien minder, zodat onder invloed van de voedselbeschikbaarheid het aantal broedparen inmiddels een veer heeft moeten laten.

Gegevens van Simon Verhulst en Kees Oosterbeek (Rijksuniversiteit Groningen/Alterra) lieten verder zien dat de gewichten van Scholeksters binnen en buiten de gebieden waar commercieel kokkels mogen worden bevestigd significant verschillend zijn. In die gebieden die gesloten zijn voor de visserij, bleken de lichaamsgewichten structureel hoger. Een goed lichaamsgewicht is een voorwaarde voor een betere overleving (zeker in strenge winters) en het lijkt er dan ook op dat Scholeksters die hun foerageergebied moeten delen met kokkellissers minder goed in hun vel zitten. Het gaat echter te ver om hier te beweren dat de achteruitgang van de Scholekster alleen maar is toe te schrijven aan de mechanische schelpdierenvisserij. Ook in de broedgebieden in het binnenland maken Scholeksters momenteel zware tijden door. Het verhaal van de Grutto staat hier model voor een hele groep weidevogels, en ook Scholeksters staan momenteel onder druk van de intensieve bedrijfsvoering in het cultuurland. Gecombineerd met de voedselsituatie in de overwinteringsgebieden geeft dat de populatie weinig veerkracht. Een volgende strenge winter zou dan ook wel eens desastreuze gevolgen kunnen hebben. Een uitgebreid verslag van de studiedag alsmede een speciaal aan Scholeksters gewijd artikel worden later dit voorjaar in het tijdschrift *Limosa* gepubliceerd.

Kanoet

Terwijl Eider en Scholekster zich al langer in een neergaande lijn bevinden, is de Kanoet pas sinds kort bron van zorg.

De wadvogeltellingen lieten tot 2000 jaarlijks grotere aantallen overwinterende Kanoeten zien. Die toename is echter niet helemaal vrij van discussie. Onder de wadvogels behoort de Kanoet tot de lastigst te tellen soorten: een hoge mobiliteit en het geconcentreerd overtuigen in grote aantallen op slechts enkele hoogwatervluchtplaatsen kunnen snel leiden tot onbetrouwbare telresultaten, zeker als tellingen incompleet zijn en niet synchroon worden uitgevoerd, wat in het verleden nog wel eens het geval was. Dat de soort in de afgelopen decennia iets is toegenomen blijkt echter ook uit Engelse telgegevens (Boyd & Piersma in *Ardea* 89: 301-317). Hoewel de toename van overwinteraars in de Waddenzee periodiek wordt onderbroken door strenge winters (figuur 4), is na 2000 een duidelijke kentering zichtbaar. Ondanks volledige en synchrone tellingen (die risico van telfouten miniem maken), blijft het aantal Kanoeten achter bij voorgaande winters. Op de bekende hoogwatervluchtplaatsen als Balgzand, Griend, Vliehors en Richel, is de beruchte muur Kanoeten dan ook zichtbaar dunner geworden. Gerekend over het hele jaar (gebaseerd op vogeldagen), is al langer sprake van een neergaande trend (figuur 5). Deze afname heeft vooral betrekking op de ondersoort *islandica* uit Groenland en Noord-oost-Canada. Deze populatie doet de Waddenzee aan tussen september en april, en vertrekt na de vleugelrui in het najaar voor het grootste deel naar wadgebieden aan de Engelse kust om te overwinteren. Kleinere aantallen blijven bij ons de winter over en vanaf eind februari passeren grote aantallen op weg naar het wad in Sleeswijk-Holstein, waar ze verder opvetten voor de trek naar de broedgebieden. Niet alleen in onze Waddenzee worden kleinere aantallen Kanoeten gesignaleerd, ook aan de Engelse kust is in de laatste winters sprake van een afname. Er is dus duidelijk iets aan de hand met deze populatie Kanoeten.

Ook bij deze soort dringt zich een vergelijking met Eider en Scholekster op. Kanoeten zijn voor hun voedselvoorziening vooral afhankelijk van kleine schelpdieren. Voor de omgeving van Griend, waar grote aantallen Kanoeten zich concentreerden, is inmiddels door diverse studies van het NIOZ aangetoond dat de mechanische schelpdierenvisserij de bodemsamenstelling dusdanig heeft veranderd, dat het aanbod aan schelpdieren voor Kanoeten ten nadele is veranderd. Juist in de omgeving van Griend, en elders in de westelijke Waddenzee is het aantal Kanoeten nu sterk

Tellen in de Waddenzee belangrijker dan ooit

Via de hoogwatertellingen in de Waddenzee hebben velen een belangrijke bijdrage geleverd aan het behoud en de bescherming van onze wadvogels.

Het vrijwaren van gebieden als de Dollard en de Friese kwelders voor bedreigingen van buitenaf, was immers niet mogelijk geweest zonder de gedreven wadvogeltellers van het eerste uur.

Nog steeds pakken zich donkere wolken samen boven het wad. Is de ene discussie nog niet voorbij (windmolenpark) dient zich de volgende al weer aan (mechanische schelpdiervisserij).

In het gewoel van natuurbeschermers, wetenschappers, kokkelvisseren en politici blijft één aspect echter als een paal boven water staan: zonder de wadvogeltellers zouden we geen enkel signaal krijgen over de recente aantalsontwikkelingen. Zonder gemor zijn in de afgelopen winters bovendien extra tellingen uitgevoerd. Dat zo'n telling ook voor sommige tellers een hele organisatie is wordt wel eens over het hoofd gezien.

Voor sommigen betekent het een meerdaagse actie, met een lange heen- en terugreis.

Zoals het kaartje laat zien wonen wadvogeltellers niet alleen maar in de buurt van de Waddenzee. Zelfs uit de omgeving van Utrecht en Arnhem/Nijmegen reizen lieden 3-5 maal per jaar af om een bijdrage te leveren. Ook Noord-Holland is in vergelijking tot de oppervlakte wad, meer dan gemiddeld vertegenwoordigd.

Daarnaast leveren Texel en Groningen het leeuwendeel van het waarnemerskorps.

Verspreiding van wadvogeltellers

verminderd. Net als bij de Eiders lijkt bovendien sprake van een herverdeling van pleisteraars, en worden tegenwoordig verhoudingsgewijs veel Kanoeten in het tot voor kort voor kokkelvisserij gesloten oostelijke deel van de Waddenzee gevonden. Het gaat hier echter om kleine aantallen, die in het niet vallen bij de 'verdwenen' Kanoeten in de westelijke Waddenzee.

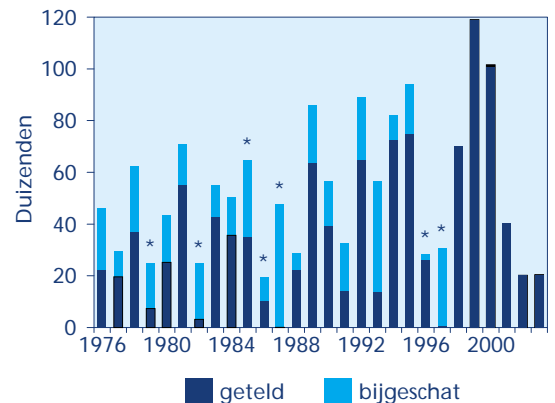
Overigens doen Kanoeten het niet alleen bij ons slecht. Ook de spectaculaire concentraties aan de Amerikaanse oostkust (Delaware Bay), behorende tot de ondersoort *rufa* uit Canada, zijn recent afgenomen. Deze vogels komen elk jaar in mei vanuit hun Zuid-Amerikaanse overwinteringsgebieden naar Delaware Bay om op te vetten (ze verdubbelen er hun gewicht) voor de trek naar de Canadese arctis (zie bijv. <http://www.state.nj.us/dep/fgw/ensp/delbay2001/> voor meer informatie). Het bezoek aan Delaware Bay valt precies samen met de paaitijd van degenkrabben, en de vogels fourageren er massaal op de eieren die de krabben afzetten. Recent onderzoek heeft aangetoond dat de opvetmogelijkheden van de aanwezige Kanoeten zijn verminderd, en steeds minder Kanoeten de broedgebieden halen. Degenkrabben worden veel gebruikt als aas voor de visserij, en door overbevissing (alsmede menselijke ingrepen in de paai-habitats van degenkrabben) is de populatie degenkrabben inmiddels dramatisch afgenomen en worden de passerende steltlopers (het ging om aantallen van >300.000 vogels, waaronder naast Kanoeten ook Drie-teenstrandlopers en Steenlopers) dus

geconfronteerd met een slinkend voedselaanbod. Dit laat eens te meer zien hoe belangrijk stop-over gebieden, zoals ook de Waddenzee, zijn voor langeafstandstrekkingen.

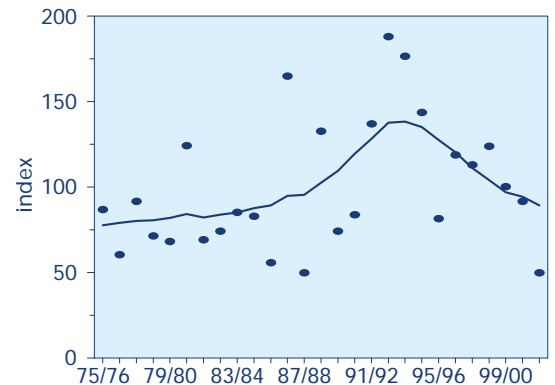
De parallellen

Eider, Scholekster en Kanoet hebben aan de basis gestaan voor de aanwijzing van de Waddenzee als Ramsargebied en als Speciale Beschermingszone onder de Europese Vogelrichtlijn. Alle drie zijn ze voor hun voedselvoorziening afhankelijk van schelpdieren en alle drie gaan ze achteruit. Bij alle drie zijn er ook aanwijzingen dat de mechanische schelpdiervisserij op z'n minst gedeeltelijk (deels indirect) heeft bijgedragen aan de beschreven achteruitgang in aantallen. Het bovenstaande voorbeeld van Delaware Bay laat bovendien zien hoe precair de balans is tussen voedselvoorraden en vogelaantallen, en wat de gevolgen op populatieniveau kunnen zijn. Een uitgebreid verslag van een omvangrijke studie naar de relaties tussen schelpdiervisserij, de bodemfauna en de aantallen wadvogels (het zogenaamde EVA II project) zal later dit voorjaar worden gepresenteerd. Eén ding is zeker: wat de uitkomst van het evaluatieonderzoek en de daarop te baseren beleidslijnen ook mogen zijn, toekomstige telgegevens zullen eens te meer van groot belang blijven om de vinger aan de pols te houden, en tellers uit alle hoeken en gaten van het land (zie boven) blijven noodzakelijk om die tellingen tot een goed einde te brengen.

Ben Koks & Marc van Roemen

Figuur 4. Aantalsontwikkeling Kanoeten in de Waddenzee in januari. Bijgeschatte aantallen voor incomplete tellingen zijn apart weergegeven (* = strenge winter).

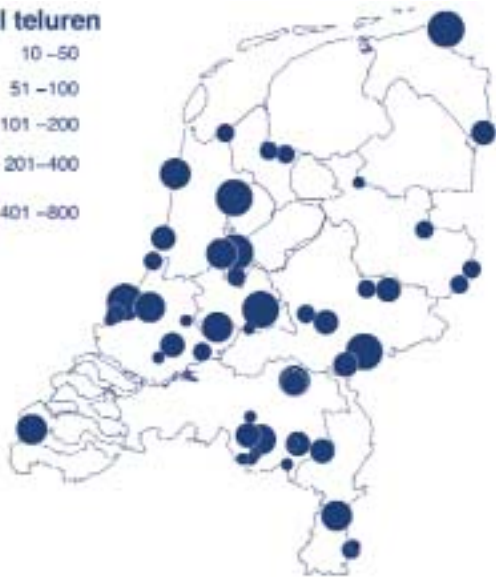

Figuur 5. Aantalsontwikkeling Kanoet in de Waddenzee (zie figuur 3 voor uitleg).

Groeiend netwerk trektelposten

Bijna tien jaar na afsluiting van het veldwerk voor de vorig jaar verschenen trekvogelatlas van de Landelijke Werkgroep Vogeltrekten (LWVT), mag het tellen van vogeltrek zich nog steeds in veel belangstelling verheugen. Sterker nog, recent is sprake van een groeiend netwerk aan telposten (figuur 1). Henk Koffijberg verzamelde voor het najaar van 2002 gegevens van in totaal 49 telposten (van een 50ste waren de data nog niet uitgewerkt); in de hoogtijdagen van de LWVT in de jaren tachtig waren dat er niet eens zo heel veel meer. Het overzicht, dat bestaat uit seizoentotalen per soort per telpost, is te vinden op het landelijke trektellersnet (zie adres

aantal teluren

onderaan), de site van de VWG Walcheren (www.birdingzeeland.nl) en ook via de homepage van SOVON. De meeste tellers waren actief in augustus-september, maar sommige fanatiekelingen bezetten zelfs in juni al een telpost, of telden door tot de vorstinval in december. In totaal werd door alle posten samen ruim 5600 uren geteld. Grootleveranciers waren o.a. Noordhout bij Dribergen (700 uren), de Eemshaven in Noord-Groningen (516), de IJmeerdijk bij Almere (514), de Vulkaan bij Den Haag (500), De Nek bij Hoorn (488) en de Eltenberg bij Elten (477). Daarnaast waren er ook telposten die de nadruk legden op vrijwel dagelijks tellen gedurende de vroege ochtend, zoals Ons Genoegen bij Arnhem, de Horde bij Lopik en Koningsbosch. De grootste aantallen werden aan de Noordzeekust gezien, met name op de Vulkaan (>762.000) en bij de Nollédijk (645.000). De vijf talrijkste soorten waren Spreeuw (2,3 miljoen), Vink (849.000), Houtduif (331.000), Graspieper (348.000) en - verrassend - Kramsvogel (235.000). Het is te hopen dat het overzicht de basis vormt voor verdere uitwerkingen en spannende publicaties. Voor mee informatie, zie <http://groups.yahoo.com/group/trektellers/> (om het overzicht zelf te kunnen bekijken moet je je wel eerst aanmelden!).

Kees Koffijberg

Figuur 1. Overzicht van 50 telposten die in het najaar van 2002 trektellingen hebben uitgevoerd.

Vogels van Schiermonnikoog

De Stuurgroep Avifauna Schiermonnikoog (SAS), een werkgroep van de Natuur & Vogelwacht Schiermonnikoog, stelt zich tot doel een nieuwe "Vogels van Schiermonnikoog" uit te brengen. Daartoe zullen alle waarnemingen, tellingen, ringgegevens en onderzoek, gedaan vanaf 1 januari 1971 tot en met september 2003 verzameld en uitgewerkt worden.

De Stuurgroep vraagt een ieder die vogelwaarnemingen van Schiermonnikoog heeft contact op te nemen met het secretariaat van de Stuurgroep.

We hebben de waarnemingen het liefst aangeleverd in Excel, maar kopieën van dagboeken worden ook verwerkt. Essentiële gegevens: waarnemer, soort, datum, broedvogel/niet-broedvogel, aantal, plaats op het eiland, opmerkingen. Elke waarneming is welkom!

Handel nu! De sluitingsdatum voor de "Vogels" is 1 oktober 2003. Blijf echter ook waarnemingen gedaan na 1 oktober 2003 insturen. De stroom mag niet opdrogen.

Stuurgroep Avifauna Schiermonnikoog
Langestreek 32
9166 LC Schiermonnikoog

telefoon: 0519 531512 / 0519 531346 /
06.54.295.236
fax: 0519 531369
email: sas@avifaunashier.org

Ledenraad SOVON 1 februari 2003

P van den Akker, Bernhardstraat 11, 7491 EA Delden
J.F.P. Bos, Asterstraat 193, 6708 DP Wageningen
B. Braafhart, Houtrakbos 38, 6718 HD Ede GLD
F van den Brink, Diergaarderstraat Z 25a, 6105 CA Maria Hoop
E.J. Bunschoeke, Saffierstraat 40, 9743 LJ Groningen
R. van Dijk, Zeestraat 40, 1398 BA Muiden
T. van den Dorpe, Humboldtstraat 30, 3514 GP Utrecht
C. Eising, M Hobbemastraat 7b, 9718 RN Groningen
P. Elfferich, Aagje Dekenstraat 23, 2642 BG Pynacker
G. van Elst, Rozengaard 18 - 29, 8212 DP Lelystad
G.E.C. van den Ende, Oesterstraat 77, 4301 ZL Zierikzee
S. Geelhoed, L Springerlaan 30, 02033 TH Haarlem
G.J. Gerritsen, Veerallee 33, 8019 AD Zwolle
P.J. Hamelink, Kosterhof 35, 5582 HX Waalre
A. van der Heijden, Dorpsstraat 7, 3209 AD Hekelingen
A. Hottinga, Kerkweg 10, 8193 KK Vorchten
J. Jonker, Butewei 16, 8408 HC Lippenhuizen
N.D. Kwint, R v Gelrelaan 22, 6957 BE Laag Soeren
J.G.M. van de Laar, Doorvaartstraat 45a, 6443 AP Brunssum

H.F. Leuvenink, Min Gerbrandystraat 18, 2631 AP Nootdorp
L. Nagelkerke, Heusdenhoutsestraat 21, 84817 WG Breda
E.S. Nauta, Oude Goorseweg 15, 7478 SC Diepenheim
E.D.H.J. Oosthof, Zwiapseweg 10, 7241 GT Lochem
G.L. Ouweneel, Lyster 17, 3299 BT Maasdam
W. Poelmans, Schout Backstraat 9, 5037 MJ Tilburg
M. Schildwacht, Beukendaal 3, 2831 VA Gouderak
W. Tijssen, De Dolven 39, 1778 JP Westerland
C. de Vaan, Vijverlaan 13, 26822 HG Arnhem
J. Veenstra, Utein 24, 9216 XB Oudega Gem Small
F van Vliet, Noordstroeërweg 13, 1777 NG Hippolytushoef
H.J. de Vos, Burg de Bruynstraat 34, 7006 AW Doetinchem
M. Wesseling, Magd. Moonstraat 35, 2313 ZC Leiden
G.J.C. van Zuylén, Heicop 7, 3628 AD Kockengen
Vwg ivn Aalst Waalre;
H.D. Jonker, Kon Wilhelminalaan 29, 5583 AK Waalre
Werkgroep Avifauna Drenthe (WAD);
R. Drewes, De Hilde 44, 9472 WG Zuidlaren

vrouwen

Gert Baeyens (55, en geen man, maar een vrouw) lag als baby al op haar buik naar mieren te kijken.

Ze bleef dieren observeren en werd kraaienkenner bij uitstek. Wie Ekster zegt, zegt Baeyens. Een Belgische Bennebroekse over babbelzingen, nestzeuren en vreemdgaan.

Ik ben vanaf mijn babytijd met diergedrag bezig. Ik heb een sterk geheugen, dat gaat heel ver terug. En ik kan me echt herinneren dat ik als baby niets leuker vond dan op mijn buik in het gras te liggen en naar mieren te kijken. Die hebben allemaal paden. Dat loopt niet zo maar een beetje door elkaar heen, dat is allemaal gestructureerd. En daar ben ik als baby zo gefascineerd door geweest, dat beesten met elkaar praten.

In mijn jonge jeugd ben ik ook opgevoed door een hond, die paste op mij. Daar communiceerde ik mee. Dus ik heb vanaf het allervroegste begin geweten dat dieren communiceren. Dat heb ik nooit meer losgelaten, daar ben ik nog steeds mee bezig.

Je bent Belgische ...

Ik kom uit Watermaal-Bosvoorde, een satelietgemeente van Brussel. Ik bracht veel tijd bij mijn grootouders door. De vogelkennis heb ik van mijn grootvader. Die kocht ook het eerste vogelboekje voor me, hing vetbollen op, en maakte voeder tafels. Ik trok met hem het Zoniënwood in, het oude bos tussen Brussel en Leuven. Dat stamt al uit de Romeinse tijd. Het was mijn achtertuin.

... en kwam in Nederland terecht

Je had destijds Konrad Lorenz, die populair was door zijn boeken, onder meer over het imprintgedrag van ganzen. Dus ik wilde diergedrag studeren. Toen ik op de middelbare school zat, is mijn vader op onderzoek uit geweest waar je dat kon doen. Hij kwam erachter dat de makkelijkste weg was om mijn kandidaats in België te doen en mijn doctoraal in Nederland. Zo gezegd zo gedaan. En het kon in het kader van het Belgisch-Nederlands cultureel accoord. En zo heb ik gratis gestudeerd, gratis gewoond, en belastingvrij autogereden. Dat viel er allemaal onder.

In Nederland waren verscheidene mensen bezig met diergedrag. Van Iersel met vissen,

Baerends met meeuwen, en Kortlandt met Chimpansees. Die leidde onderzoek in Afrika. Ik besloot dat ik wel onderzoek aan zoogdieren wilde doen en ben bij Kortlandt in Amsterdam gaan studeren.

Aan chimps

Nee, niet echt. Ik heb onderzoek gedaan aan kleurenzien bij Vossen en aan slaapritmiek bij winterslapende vleermuizen. Maar die apen waren er ook. In het Nijlpaardenhuis in Artis zat destijds een hele chimpansee ploeg. Kortlandt en zijn mensen maakten in Tanzania veel foto's van die dieren en ik was een hulpje bij het analyseren van hun gelaatsuitdrukkingen.

Dat borduurde voort op het werk van Portielje?

Ja, die was een voorloper. Jan van Hooff was er ook mee bezig. En Frans de Waal. Maar Kortlandt was denk ik de echte grondlegger. Ondertussen had ik Eddy Bossema ontmoet, die was bezig met Vlaamse Gaaien. Hij kwam uit Groningen maar was tijdelijk in Amsterdam aan het werk. Hij ging terug naar het noorden en schreef enthousiaste brieven uit Fochteloo en het Fochtelooerveen, waar hij met de studentenploeg naar Korhoenders zat te kijken. Ik dacht: Korhoenders, wat is dat? Vogelonderzoek, wat is dat? Ik ben er een weekendje naar toe geweest en draaide mee, in een schuiltentje zitten observeren. En ik bedacht dat het leuk was. Ik heb toen bij Amsterdam zoals dat heet een buitenonderwerp aangevraagd, om een stage in Groningen te doen aan Korhoenders. Zo ben ik aan de vogels verslaafd geraakt en er nooit meer van afgekomen.

Maar je echte ontwikkeling begon met een emotionele gebeurtenis met een Ekster

Ik was afgestudeerd en wilde hoe dan ook verder. Dat is de nieuwsgierigheid die je als

Goedgebekte huisvrouwen, voorzichtig sputterende museumstukken, militante paardenmeisjes, roofvogelliefhebsters met een knap schot: er zijn toch meer vogelende dames dan we hadden gedacht. Guus van Duin praat dus nog even door met de gevleugelde vrouwen.

kind hebt, en altijd behoudt. Dat drijft je de wetenschap in. Ik was geïnteresseerd in paarbånd en was in contact gekomen met iemand die met Tilapia's bezig was. Een bepaalde soort die een langjarige paarbånd heeft, en dat is vrij exceptioneel bij vissen. Baerends gaf geen medewerking. Die vond denk ik toch meer dat mijn plaats achter het aanrecht was. Waarop ik zelf een plan beraamde om in een groot aquarium thuis Tilapia's te bestuderen. Ik woonde midden op het Groningse platteland, en iedereen dacht dat je bij mij wel terecht kon met zieke, zwakke of gammele beesten. 'Drop maar bij Gertje', was het dan. Enfin, nog voor ik iets met vissen had verzonnen, was bij een buurvrouw een Ekstertje uit het nest gevallen, en die kwam ook bij mij terecht. In een kooi. Toen ben ik die maar gaan observeren. Ik heb hem halftam gemaakt.

Wel gevoerd uiteraard, maar ik wilde het oorspronkelijke gedrag van het beest bestuderen. Het viel me meteen op dat hij het eerste voer opat en de rest verstopte. Op dat verstopgedrag ben ik me toen gaan richten.

Guus Roël, die in Groningen met Kautwtjes bezig was, hoorde dat ik interesse in Eksters had. Hij vertelde me en passant dat hij zeven Eksters gekleurringd had en absoluut geen tijd had om er naar te kijken. Hij en Eddy Bossema, die Gaaien onderzocht, vroegen vervolgens: „Als we jou nou een telescoop geven. En een autootje. En een schuiltentje. En een krukje, wil jij dan achter die Eksters aan?” En zo is het gekomen.

Hoe lang heb die eerste Ekster gehad?

Zeven jaar. En ik heb er nog zeven opgekweekt, vooral om hun taal te bestuderen. Dat werd mijn eerste artikel, want iedereen kent het geschetter van de Ekster, maar niet al die andere vocale uitingen.

Dus als jij ze hoort, dan weet je: dat betekent dit of dat

Dat geschetter betekent meestal niet zoveel, dat is een alarmgeluid. Er zijn veel sprekender geluiden. Op dit moment zitten ze in de nestbouw- en eilegfase. Dan kan je ook mannen en vrouwen onderscheiden. Vrouwen bedelen veel, hebben specifieke bedelgeluidjes. En zij broeden en worden op het nest gevoerd door de mannen. Die hebben zo'n korte harde roep, het territoriale geblaf. Dat hoor je heel veel nu. En verder is dit de tijd van het babbelzingen en het nestzeuren, termen die ik heb verzonnen.

Maar het ging niet alleen om geluid

Ik heb mijn tamme beesten meegenomen in het veld om reacties van wilde Eksters uit te lokken. En om die te vangen. Daar ben ik heel wijs van geworden, van de interactie tussen die tamme beesten in de kooi en de wilde eromheen. Zo heb ik vaak het vreemdgaan tussen Eksters kunnen uitlokken. Als je een mannetje neerzet in een territorium, dan komen de mannen erop af om hem te verjagen, maar de vrouwtjes proberen hem juist te verleiden. En omgekeerd. Gekooide vrouwtjes werden bedreigd door de territoriale vrouwen, maar de mannen vonden het zeer spannend.

Werd dat vreemdgaan niet ooit ontdekt bij Heggenmussen?

Nee, dat was pas daarna. Ik ben de eerste geweest die dat heeft waargenomen, de ontrouw en de echtscheiding. Daar ben ik beroemd door geworden. Daarna is er ook onderzoek aan reigers gedaan. Die onderzoeker heeft de term mate insurance bedacht. Het gaat erom dat je door vreemd te gaan tijdens je huwelijk, je al een toekomstige partner regelt voor als die van jou

doodgaat of anderszins verdwijnt. Flirten in de herfst geeft kans op hertrouwen binnen drie dagen in het broedseizoen.

Hoe pakte je het aan?

Ik blondeerde de Eksters, maakte patronen op hun staartpennen. Blokken en strepen, zodat ik ze in de vlucht kon herkennen. Dat was essentieel. Met kleurringen en vleugelflappen kan je ook een eind komen, maar dit werkte prima. Daardoor kon ik zien dat wilde beesten vreemdgingen.

Had dat blonderen geen invloed op ze. Hoe meer wit de vogel heeft, des te hoger is zijn status. Toch?

Je moest het op de staartpennen doen, niet op de dekveren. Ik heb het voorzichtig gedaan.

Komt ontrouw vaak voor?

Op jaarbasis ging eenderde van de paren echtscheiding aan. Meestal was dat echtscheiden door verhuizen. Er waren verschillende typen territoria. De beste zaten in het dorp. Daar was het meeste voedsel en kwamen ook de meeste jongen groot, doordat er niet veel Kraaien waren. Aan de periferie had je de beesten uit klasse B. Wel nestbomen en voedsel, maar ook verstoring door Zwarte Kraaien. En in het niemandsland had je klasse C, een gebied met voedsel en Kraaien, maar zonder nestbomen. Als er in het A-gebied een vacature ontstond door sterfte, dan werd die plek opgevuld door een beest uit A, maar vaak ook uit B. Die zag zijn kans schoon, en trouwde in bij de weduwe of bij de weduwnaar. En de woningzoekende uit C kon dan introuwen bij B. Dat was het systeem.

Maakte het niet uit of de man of de vrouw doodging?

Nee. Bij Kraaien is het andersom. Daar verhuizen de buren als paar. Ook als ze een beter territorium willen, dan verjagen ze de overgebleven man of vrouw.

Dus die gaan niet vreemd?

In de regel niet. Dat is het eerste wat me aan die Eksters opviel. En in het volksgeloof zijn ze nog wel een symbool van voorspoed: een Eksterpaar bij je huis bezegelt een goed huwelijk. Ze zijn altijd samen, maar dat is absoluut schijn. De vrouw verdedigt het territorium tegen vreemde vrouwen, en de man tegen vreemde mannen. Dus ze opereren niet als paar. Ze houden hun gebied op een heel aparte manier vrij van indringers. Bij Zwarte Kraaien zie je de paren echt als paar optreden.

Een heel hechte band, met allerlei afspraken. Een kraaienman valt ook een indringende vrouw aan, en omgekeerd. Als ze nesten gaan prederen, bijvoorbeeld van een Kievit of een Ekster, hebben ze een heel geraffi-

neerd samenspel. Naarmate ze elkaar beter kennen, wordt dat steeds beter. Bij Eksters heb je dat niet.

Hoe komt dat verschil tussen die twee soorten?

Ik ben er ook nog niet helemaal uit. Een Kraai wordt ouder. Bij Kautwtjes is het makkelijker uit te leggen; die hebben alleen maar een nestholte te verdedigen. Bij Eksters is het voordeel van introuwen bij een beest dat er al zat, dat je de eigenschappen van het territorium sneller kunt leren door dat over te nemen van je nieuwe partner. Waar is het voedsel, waar is de territoriumgrens, waar zijn de Kraaien, de Kauwen en de Gaaien? De behoefte om dat te leren is bij Eksters sterker dan bij een Zwarte Kraai. Want die laatste is hoe dan ook altijd dominant. Een Ekster heeft meer te leren, en meer voordeel van het leren van slimmigheidjes dan een Zwarte Kraai. Maar ik kan het niet helemaal hardmaken.

Zijn Kraaien en Eksters slim?

Ik zeg dat ze slim zijn omdat ze snel trucjes kunnen leren. Ze hebben een heel groot aanpassingsvermogen. Guus Roël heeft met de Kauwen proeven uitgehaald om te zien wie wat ontdekt. Wie ontdekt hoe hij het doosje moet openmaken om het stukje kaas te vinden en hoe wordt dan de ontdekking doorgegeven binnen de groep. Het zijn de laagste beesten in rang die het meest onderzoekend zijn. De rest kijkt het af. En volgens mij is dat bij Eksters ook zo. Als je ergens een nieuwe voerplaats maakt, zijn het altijd de rang-laagste vogels die er het eerst op afkomen. En zo verspreidt zich het gebruik.

Wat doe je op dit moment nog aan kraaien?

Ik heb het plan om de ecologische atlas van de Europese Corviden te schrijven. Ik ben al zeven jaar met de voorbereiding bezig. Heb een heleboel materiaal verzameld. Toen die reeks begon, dacht ik 'er is er maar één die de kraaien kan doen, en dat ben ik'. Ik werk samen met een Pool, die ik heb leren kennen toen we schreven voor de Europese broedvogelatlas. Maar het gaat nog schoorvoetend want het moet allemaal in vakantietijd. Bovendien is er subsidie nodig, en een wetenschappelijk platform, want ik wil wel een kwaliteitsborging. Ik heb nog wel contacten in Groningen, bij Rudi Drent, mijn co-promotor van destijds. Naar hem ben ik ook toegegaan met het idee van die Corviden-atlas. 'Dat moet je zeker proberen', zei hij meteen. Leuk hè.

Je werkt voor de Amsterdamse Waterleiding?

Ja, nog wel maar bij de nu lopende reorganisatie wordt mijn plek wegbezuinigd. Ik ben in 1980 begonnen, maar na een auto-

ongeluk in 1996 ben ik mijn stoel kwijtgeraakt. Ik ben bezig een aantal oude taken af te ronden. Onder andere het bij elkaar schrijven van dertig jaar onderzoek aan uilen en roofvogels, samen met Fred Koning. Dat is het sluitstuk. Er moeten conclusies getrokken worden, en dat is niet makkelijk.

De ultieme uitwerking van 'Uilen in de duinen'?

Ja, maar dan op een wetenschappelijke manier. Daar moet ik nog even heel hard tegenaan. Ik heb er wel ideeën over, en ik word begeleid door Jack van Alphen in Leiden en Joost Tinbergen in Groningen.

Leuke dingen in het vooruitzicht

Nog niet echt. Ik kan me niet veroorloven om met werken te stoppen. En ik wil ook iets nuttigs blijven doen voor de gemeente Amsterdam, waar de waterleiding onder valt. Mijn stoel naar een ander plekje verslepen of mezelf nuttig maken als schrijver. Ik heb een rappe hand van schrijven en de mensen vinden mijn boeken en artikelen boeiend en duidelijk.

Hoe vind je dat je de duinen achterlaat?

De vogels van het open duin hebben het ronduit slecht. Het schrale en korte duingrasland is bijna verdwenen en de langgrazigheid is voor een aantal beesten heel slecht. Het is een combinatie van vergrassing en verstruweling die nu door de gedeceerde konijnenstand wordt versterkt. En er is de toegenomen recreatiedruk, de vossenpredatie. Het is heel moeilijk om echt te ontrafelen hoeveel elk van die factoren bijdraagt aan de achteruitgang.

Nog hobby's?

Ik heb twaalf jaar gevlogen, 600 uur in totaal. Alles ervoor gedaan, zelfs op een bepaald moment mijn huis verkocht. Ik was dol op crosswind-landingen. Die mocht ik op Eelde zelfs demonstrenen voor de luchtvaartsschool. Op zo'n heel klein dwarsbaantje precies neerkomen op de blokken. Ik vond het heerlijk, helemaal alleen daarboven.

Alleen, geen mensen

Ik ben heel bewust kinderloos gebleven, vooral omdat ik met de volle honderd procent in mijn werk wilde staan. Maar er komt natuurlijk een eind aan het mensdom. Misschien gaan de wespen het wel winnen. Het college van Kortlandt is voor mij heel bepalend geweest. Hij had een berekening losgelaten op de ontwikkeling van de wereldbevolking. We zijn nu vijftiendertig jaar verder en hij blijkt het nog voorzichtig te hebben ingeschat.

Guus van Duin

Vierde seizoen Kwartelkoning-project

Op het moment dat deze SOVON-Nieuws in de bus valt, zitten er waarschijnlijk weer op veel plaatsen Kwartelkoningen te kraken. Vorig jaar was met bijna 350 territoria een bovengemiddeld jaar. Of dat er dit jaar ook weer zoveel zullen worden blijft afwachten. Gezien het vertraagde groeiseizoen (droogte in het voorjaar) zou de vegetatie op veel plaatsen wel eens minder geschikt kunnen zijn als gebruikelijk. Voor het vierde jaar op rij zal weer geprobeerd worden zoveel mogelijk territoria te sparen voor de maaibalk. Waarnemers, boeren en medewerkers van de Dienst Landelijk Gebied zorgden ervoor dat vorig jaar alleen al in het rivierengebied 90% van alle roepplaatsen werd beschermd. Landelijk lag het aandeel beschermde vogels een stuk lager omdat in de akkergebieden in Oost-Groningen geen beschermingsmaatregelen werden uitgevoerd. Dat zal deze zomer veranderen. In samenwerking met de Provincie Groningen zal in een deel van het gebied tijdens de oogst worden geprobeerd de aanwezige vogels met kuikens voor uitmaaien te behoeden. Daarnaast

zal zowel in Groningen als in het rivierengebied op een aantal plaatsen meer in detail worden gekeken naar het seizoensvoorkomen. Op die wijze hopen we meer inzicht te verkrijgen in de timing van het broedproces. Om de aanwezige vogels op te sporen zal er op 30/31 mei en 20/21 juni een landelijke simultaantelling worden georganiseerd. Deze tellingen zullen in alle belangrijke gebieden worden uitgevoerd. Verder worden ook alle losse waarnemingen verzameld. Waarnemingen kunnen worden opgestuurd naar Jan Schoppers (jan.schoppers@sovon.nl, of adres SOVON kantoor), graag met vermelding van plaats (incl. atlasblok/kilometerhok), datum, terreintype en eventuele bijzonderheden. Inmiddels is ook het rapport Resultaten van beschermingsmaatregelen voor Kwartelkoningen in Nederland in 2002 (SOVON-informatierapport 2003/03) uit. Dit rapport kost € 5,- (niet-leden betalen € 6,-) + € 2,50 verzendkosten en is bij SOVON te bestellen.

Jan Schoppers & Kees Koffijberg

Grauwe Kiekendief: eigen sticker en webpagina

U vond 'm al bij dit nummer: de nieuwe Grauwe Kiekendief-sticker. Op 14 maart jl. plakte de Groningse natuurgedeputeerde Rita Jansen een eerste, extra groot exemplaar op één van de maaimachines van de Drogerij BV Oldambt. Dit gebeurde in het zonovergoten Oostwold onder belangstelling van zo'n 70 boeren en vrijwilligers. Het vormde de openingshandeling voor de nieuwe website over de Grauwe Kiekendief. De sticker - speciaal door kunstenaar Erik van Ommen ontworpen - vestigt nog eens de aandacht op deze nieuwe webpagina (www.grauwekiekendief.nl). De opdruk vormt tevens het logo van de werkgroep Grauwe Kiekendief, die nu voor het 14e seizoen bezig is met het actief beschermen van kiekenslegels in het akkerland van Groningen en Flevoland. In 2002 is tevens een samenwerkingsverband met Duitse natuurbeschermers en akkerbouwers opgestart, met als meest recente resultaat de

oprichting van een agrarische natuurvereniging in april jl., net over de grens bij Oost-Groningen. Dit is de eerste agrarische natuurvereniging in Duitsland, voorwaar een nieuw Nederlands exportproduct! Om al dit nieuws te kunnen bijbenen is een internet-site gemaakt: geïnteresseerden kunnen hierdoor gemakkelijk kennis maken met de Grauwe Kiekendief en het werk dat hier momenteel aan wordt besteed.

Vrijwilligers in de regio

Vogelwerkgroep Zuid-Kennemerland

Kleurrijke regio in het westen

In 'Vrijwilligerswerk in de regio' doorkruisen we het hele land. Het westen was nog een witte vlek op de kaart. We werden getipt over een vogelwerkgroep waar jaarlijks Nijlganzen, Gierzwaluwen en 'stookpieten' geteld worden. Ook wordt er fanatiek 'gezeerukt'. Daar wilden we meer van weten. In gesprek met de nieuwbakken voorzitter, Han Buckx.

Vogelwerkgroep Zuid-Kennemerland, tot 1988 Vogelwerkgroep Haarlem genoemd, behoort in vogelaarsland tot de oudjes - in de goede zin van het woord! De werkgroep bestond in 2001 50 jaar, alle reden tot een feestje dat onder meer gevierd werd met een fraai jubileumnummer van verenigingsblad De Fitis en de uitgave van het wandelboekje Op stap langs Hout & Spaarne en een Natuurkaart. Het werkgebied is buitengewoon gevarieerd en bestrijkt het gebied van de kust bij IJmuiden tot en met de Haarlemmermeer. Hier liggen vogelplekken die nationale bekendheid genieten zoals Zuidpier/Kennemermeer en de Kennemerduinen en Amsterdamse Waterleidingduinen. De spil van de verenigingsactiviteiten wordt niet alleen gevormd door het fraaie verenigingsblad maar ook, typerend voor deze moderne tijden, de toegankelijke website (www.vwgzkl.nl) en de VZK-mailgroep, waarop zo'n 150-200 vogelaars dagelijks actuele waarnemingen kunnen plaatsen.

Tellingen zijn altijd een belangrijk bestanddeel geweest van de activiteiten. De vogeltrek krijgt al sinds de oprichting van de werkgroep veel aandacht. Het begon met trektellingen vóór kantoor-tijd op de boulevard van Bloemendaal, en tegenwoordig zijn er drie vaste telposten: Parnassia, Bloemendaal aan Zee, en sinds twee jaar Langevelderslag. De ligging aan de kust, langs een belangrijke trekbaan, staat garant voor boeiende trek over zee en boven land, met de Spreeuw ieder jaar als talrijkste trekker (record: 58.480 op 20 oktober 1966). Ook vinkenbanen zijn onlosmakelijk aan Zuid-Kennemerland verbonden. Van de ruim 20 die er ooit waren, zijn er nog twee over, Van Lennep (230.000 geringde vogels sinds 1958,

met de Graspieper als talrijkste soort) en Paradijsveld (135.000 vogels geringd sinds 1965, ringpost tevens zeer betrokken bij overlevingsstudies). Al dat ringen, turven, turen en koukleumen maakt het niet verwonderlijk dat de regionale avifauna (Geelhoed et al. 1998; Vogels in het landschap van Zuid-Kennemerland en de Haarlemmermeer), een van de weinige is waarin een goed beeld wordt geschetst van broed- en wintervogels en de trek van zowel land- als zeevogels en van dag- en nachttrekkers. Een avifauna om jaloers op te zijn!

Nog zo'n langlopende telling is de al 30 jaar bestaande 'stookpietentelling'. Hiermee wordt bijgehouden hoeveel dode vogels er jaarlijks aanspoelen, en welk aandeel met stookolie besmeurd is. Deze telling zou overigens wel een nieuwe impuls kunnen gebruiken. Ondanks een tegenwoordig wat geringere telspanning vormt het strand in het werkgebied van de Vogelwerkgroep nog steeds het best getelde stuk Hollandse kust tussen Hoek van Holland en IJmuiden.

Ook broedvogeltellingen kennen een lange traditie. Al vanaf de jaren vijftig werden broedvogels in kaart gebracht, zowel in natuurgebieden (Kennemerduinen) als het cultuurlandschap (Hekslootpolder). Door Freek Bloem werd zelfs een aparte methode van notatie van veldwaarnemingen ontwikkeld die tot in de jaren zeventig ook buiten het werkgebied van de VWG gebruikt werd. Tegenwoordig is de 'Methode Bloem' afgelost door het BMP, waaraan 25-30 tellers meedoen. Hierbij wordt ernaar gestreefd om in verschillende landschappen actief te zijn, duinen, landgoederen, graslanden, maar ook bebouwing. Daarnaast worden (regionaal)

zeldzame soorten als Roerdomp, Kluut, IJsvogel en Paapje in kaart gebracht, net als regionale kolonievogels als Blauwe Reiger, diverse meeuwen, Visdief en Huiszwaluw.

Hoewel de regio niet bekend staat om grote aantallen ganzen en zwanen, staan deze soorten toch op het telprogramma. Een zelfbedachte telling die elders navolging verdient is de jaarlijkse integrale telling van Nijlganzen rond half september. Deze soort is in de Haarlemmer regio zo goed aangeslagen dat er inmiddels rond 100 broedparen zijn. Door een gerichte telling in september, als alle volwassen beesten zijn uitgeruid en zich samen met de jongen verzamelen, kan de populatie-omvang goed worden bepaald. Deze telling startte in 1995. Tijdens de laatste telling werd een stabilisatie op het niveau van zo'n 650 beesten vastgesteld. Een andere soort die speciale aandacht krijgt is de Gierzwaluw. Alleen al in Haarlem zijn, in samenwerking met de Gierzwaluw-werkgroep, vanaf 1998 circa 350 kasten speciaal voor deze zomergast aangebracht. Tot op heden nog zonder resultaat, maar dat is niet verwonderlijk aangezien het enkele jaren schijnt te duren voordat deze 'straatjacker' zich laat verleiden tot een kunstnest.

Van de meer dan 500 (!) leden, zijn er meer dan 100 regelmatig betrokken bij (SOVON)-tellingen. Op de vraag of er binnen het SOVON-telwerk nog soorten zijn die niet goed uit de verf komen, zegt Han: 'Ja, een gewone soort als de Ringmus, en natuurlijk de Fitis, ons verenigingslogo'. Er is tenslotte vaak van alles aan de hand met ogenschijnlijk algemene soorten.

Harvey van Diek

Haast ongemerkt schreven we de afgelopen jaren een aantal mooie boeken bij elkaar, of boden we medewerking aan de uitgave, en die hebben we nu maar eens netjes voor u op een rijtje gezet. Standaardwerken die eigenlijk niet mogen ontbreken in uw boekenkast! Het bestellen van onderstaande artikelen kan via de bestelkaart bij dit blad. SOVON-leden krijgen uiteraard korting. Bent u nog geen lid, dan kan dat met de bestelkaart ook snel geregeld worden. Doen dus!

SOVON

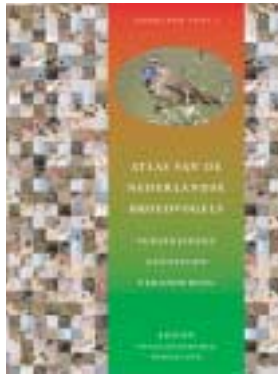
Vogelonderzoek Nederland

Naast deze boeken brengt SOVON jaarlijks diverse rapporten uit over de resultaten van onderzoek, monitoringprojecten en inventarisaties. Vrijwilligers die meegewerkt hebben aan een telling krijgen het betreffende rapport uiteraard gratis thuisgestuurd.

Maar er is nog zoveel meer! Voor een complete lijst verwijzen wij u naar www.sovon.nl/publicaties.

BOEKEN

Atlas van de Nederlandse Broedvogels

Het standaardwerk over het voorkomen en de verspreiding van vogels. In één oogopslag is te zien waar een vogelsoort terrein won of juist prijs gaf in vergelijking met de eerste broedvogelatlas van 25 jaar geleden. De talrijkheid van alle soorten wordt inzichtelijk gemaakt via verschillende soorten kaarten.

De 218 uitgebreide soortbeschrijvingen vormen, met de bijbehorende kaarten, de kern van het boek. Van nog eens 54 zeldzame soorten wordt het voorkomen kort gememoreerd. In de overige hoofdstukken wordt ingegaan op het hoe en waarom van het onderzoek. Tevens wordt een analyse gegeven van de belangrijkste ontwikkelingen die onze broedvogelstand doormaakte gedurende het laatste kwart van de twintigste eeuw.

De Atlas van de Nederlandse broedvogels is het vijfde deel in de serie "Nederlandse Fauna" van uitgeverijcombinatie Naturalis, EIS en KNNV Uitgeverij.

Auteur: SOVON Vogelonderzoek Nederland

Pagina's: 584 Formaat: 24 x 30 cm Uitvoering: genaaid, gebonden, full color

Ledenprijs: € 55,- (niet-leden € 62,50)

Vogeltrek over Nederland

Dit fraaie boek van uitgeverij Schuyt & co. verschaft inzicht in de timing (over het jaar en gedurende de dag), omvang, eventuele trend, voorkeursrichting en geografische variatie in voor- en najaarstrek. De soortteksten van 105 algemene en 62 schaarse trekvogels vormen de kern van dit fraaie overzichtsboek. Daarnaast zijn er thematische hoofdstukken over o.a. aard en geschiedenis van het vogeltrektellen, vrijwilligers en professioneel radaronderzoek.

Auteurs: LWVT (Hans van Gasteren, Fred Hustings, Rob Lensink e.a.)

Pagina's: 432 Formaat: 21,5 x 30 cm Uitvoering: genaaid, gebonden, full color Ledenprijs: € 34,-, (niet-leden € 41,-)

Avifauna deel 1: Zeldzame vogels van Nederland, 2e druk

Dit boek is een initiatief van DBA. De nadruk in dit boek ligt op de meer dan 210 zeldzame (onder)soorten die in de periode 1800-2001 in Nederland zijn waargenomen. Over de zeldzame soorten wordt een overweldigende hoeveelheid gegevens gepresenteerd. Waar en wanneer deze zeldzaamheden waargenomen zijn, wordt met bijna 800 diagrammen en verspreidingskaarten en ruim 300 kleurenfoto's rijk geïllustreerd en geanalyseerd. Bij alle waarnemingen worden nauwkeurig datums, plaatsen, literatuurverwijzingen en andere bijzonderheden gegeven. Alle foto's zijn unieke opnamen en de beste die van de betreffende soorten in Nederland gemaakt zijn. Een uitgave van KNNV Uitgeverij.

Auteurs: Arnoud B. v.d. Berg, Cecilia A.W. Bosman Pagina's: 400 Formaat: 19 x 28 cm Uitvoering: genaaid gebonden, full color. Ledenprijs: € 36,- (niet-leden € 41,-)

Avifauna deel 2: Algemene en schaarse vogels van Nederland

Het resultaat van dit initiatief van NOU en SOVON is een fors en rijk geïllustreerd naslagwerk met een totaaloverzicht van alle in Nederland voorkomende algemene en schaarse broed- en trekvogels (265 soorten en 12 ingeburgerde exoten). Voorzien van overzichtelijke verspreidingskaarten, diagrammen, tabellen en mooie foto's geeft deze uitgave een nauwkeurig beeld van de huidige stand van zaken en de laatste inzichten over de verspreiding van alle land-, water, wad- en zeevogels.

Zoals in alle Avifauna's gaat het erom welke vogels waar en wanneer voorkomen, en in welke aantallen. In de soortbeschrijving – voorzien van een Engelse samenvatting - wordt de lezer nauwkeurig geïnformeerd over herkomst en verblijf, voorkomen in en buiten broedtijd, aantallen en trends. Er komt aan de orde waarom de ene soort verdwijnt, terwijl de andere juist toeneemt: wie had bijvoorbeeld in de jaren zestig kunnen voorspellen dat het weer goed zou gaan met de bosroofvogels? Geconstateerde aantalsveranderingen proberen de auteurs te koppelen aan veranderingen in het landschap of gedragsveranderingen van de soorten zelf. Uniek feitenmateriaal over de zeevogels van het Nederlands Continentaal Plat maakt dit boek extra bijzonder. Uitgegeven door KNNV Uitgeverij.

Auteurs: Rob G. Bijlsma, Fred Hustings, Kees (C.J.) Camphuysen
Pagina's: 496 Formaat: 19 x 28 cm Uitvoering: genaaid gebonden, full color
Ledenprijs: € 36,- (niet-leden € 41,-)

Land van Levende Rivieren

De Gelderse Poort ligt langs de Rijn in het Duits-Nederlandse grensgebied. Dit boek vertelt de boeiende geschiedenis van haar unieke landschap en natuur. Een keur van illustraties laat de lezer proeven van de schoonheid van de diverse natuurgebieden, de veelzijdigheid van de planten- en dierenwereld en de illustere krachten van de rivier. Uitgave van KNNV Uitgeverij in samenwerking met Stichting Ark.

Auteurs: Johan Bekhuis, Gijs Kurstjens, Stefan Sudmann e.a.
Pagina's: 256 Formaat: 28,5 x 23,5 cm. Liggend
Uitvoering: genaaid, gebonden, full color
Ledenprijs € 24,50 (niet-leden € 27,50)

DIVERSEN

Poster: tel vogels op A-3 en A-2 formaat

Te gebruiken om het vogels tellen en SOVON voor het voetlicht te brengen op stands, bezoekerscentra e.d. Maar niet in laatste plaats ook door Vogelwerkgroepen te gebruiken om tellingen die zij houden aan leden kenbaar te maken, nieuwe leden te werven, activiteiten aan te kondigen enzovoort. Hiervoor is speciaal ruimte vrijgehouden. Prijs: gratis voor Vogelwerkgroepen

CD-Rom: SOVON in Vogelvlucht

CD-Rom met korte filmpjes over het werk van de duizenden vrijwilligers en de vereniging SOVON. Tevens een introductie op de BMP-cursus van SOVON: wat houdt (de cursus) BMP in?

Prijs: gratis voor Vogelwerkgroepen

Sets Kaarten

SOVON-kaarten. Zes kaarten met IJsvogel, Meerkoeten, Waterspreeuw, Aalscholver, Pestvogel en Kluten. Achterop een korte, maar inspirerende toelichting op de diverse SOVON-telprojecten.

Ledenprijs: € 2,50 (niet-leden € 3,00)

Kaartenset Erik van Ommen:

vier prachtige, dubbele ansichtkaarten van de Grauwe Kiekendief, met envelop.

Ledenprijs: € 4,00 (niet-leden € 5,25)

Recent verschenen

In beeld

Bij de KNNV-uitgeverij verschenen twee nieuwe in-beeld boekjes: *Amfibieën & reptielen in beeld* door Frank Bos en *Libellen in beeld* door, inderdaad, Frank Bos. De 16 soorten amfibieën en 7 soorten reptielen die in Nederland voorkomen staan op een uitklapkaart achterin het eerste boekje; in het tweede boekje staan zo'n 22 soorten libellen uitgebreid beschreven en op de uitklapkaart afgebeeld. Beiden tellen ze 32 pagina's, zijn ze voorzien van kleurentekeningen en kosten ze € 4,75 (ISBN 90 5011 165 3 en 90 5011 164 5).

Natuurcompendium 2003: bron van inspiratie!

Zo'n 3.000 SOVON-tellers werden half april aangenaam verrast met de toezending van het Natuurcompendium 2003. Dit schitterende boek is opgesteld door het Milieu- en Natuurplanbureau en het Centraal Bureau voor de Statistiek en is uitgebracht bij de KNNV Uitgeverij. Vrijwel alle gepresenteerde informatie is gebaseerd op de telgegevens die door duizenden PGO-vrijwilligers zijn verzameld in het kader van het Netwerk Ecologische Monitoring, het systeem van landelijke meetnetten waar onder andere het Meetnet Watervogels en het Meetnet Broedvogels (LSB, BMP en weidevogelmeetnet) deel van uitmaken. Het Compendium kreeg de subtitel "Natuur in cijfers" mee. Daarmee doen de samenstellers het boek eigenlijk wat te kort want behalve indexen maken ook inzichtelijke verspreidingskaarten, foto's en toelichtende teksten deel van de publicatie uit en op de bijgeleverde CD-rom staan van vrijwel alle in Nederland voorkomende soorten de wettelijke status, gegevens over zeldzaamheid en verspreiding en de relatie met hun leefgebied. De geïnteresseerde lezer kan talloze nieuwe weetjes opdoen. Zo valt bijvoorbeeld te lezen dat de Druipzakpijp in steeds noordelijker wateren voorkomt, de Eikenprocessierups garen spint bij een warm en droog voorjaar, en dat de Das goed boert op basis van het toegenomen aantal verkeersslachtoffers... Al lezende wordt duidelijk dat we in de komende jaren voor de uitdaging staan om uit de kluwen van

(lees verder op pagina 16)

Zeer matig jaar voor de Huiszwaluw

Sinds in 1989 begonnen werd met het monitoren van de Huiszwaluw is de stand niet zo laag geweest. Deze medebewoners van onze huizen vergaat het al langer niet zo best, maar in 2002 was het helemaal bar. Veel tellers vroegen zich bezorgd af waar hun Huiszwaluwen waren gebleven? Waren er tot voor enkele jaren nog regio's waar het goed ging met deze soort, of was er nu en dan een kleine opleving (2000), ditmaal was het overal kommer en kwel.

Het betere telwerk

De Huiszwaluw wordt geteld in het kader van het Landelijk Soortonderzoek Broedvogels, onderdeel van het NEM. In 2002 zijn in totaal 21.000 huiszwaluw-nesten geteld (vergelijk 2001: 24.630) in ruim 1100 kolonies. In 85 gevallen ontbrak de soort dit jaar. Het doorgeven van deze 'nulwaarnemingen' lijkt zinloos, maar is dat niet; het is onderdeel van consequent telwerk, want het ontbreken na jarenlange aanwezigheid is belangrijke informatie. Veel kolonies worden jaarlijks vanaf 1989 geteld. Hopelijk houden de tellers het vol, want lange telreeksen vormen de basis van monitoring. In 2002 konden relatief veel nieuwe tellers worden begroet in Friesland, Drenthe, Flevoland, Zuid-Holland en Limburg. We gaan er vanuit dat dit de start zal zijn van langdurig telwerk.

2002 een rampjaar?

Misschien wat overdreven, maar 2002 vertoont voor Huiszwaluw en tellers toch wel kenmerken van een rampjaar. Sinds jaren is er niet zo'n sterke afname vastgesteld. De zowel in 2001 als 2002 getelde gebieden laten een afname zien van bijna 14% (van 11.467 nesten in 2001 naar 9901 in 2002). Alleen van 1993 op 1994 was de afname enigszins vergelijkbaar. De tot dusverre laagste index werd behaald in 1997, maar 2002 komt daar ruim onder (figuur 1).

Verskil per regio

De afname was het sterkst in de westelijke helft van het land en bedroeg 20-24% in Noord- en Zuid-Holland, Flevoland en Zeeland. De eertijds bloeiende

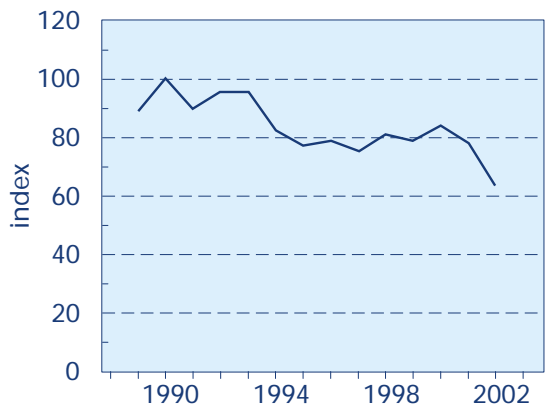
populatie in ZW-Nederland lijkt langzaam te verdampen. In grote delen van Overijssel, Utrecht, Gelderland, Noord-Brabant en Limburg komt de afname uit op 10-20%. Groningen, Friesland, Drenthe en de IJsselstreek doen het nog het minst slecht met een afname onder de 10%. Verschillen tussen bodemtypes werden niet aangetoond.

Koffiedik

Speculaties voeren de boventoon in de zoektocht naar de oorzaken van de langjarige afname in NW-Europa. Gebrek aan voedsel, nestplaatsen en nestmateriaal worden als meest waarschijnlijke oorzaken gezien. Indirect kan luchtverontreiniging hierbij een rol spelen (afname insecten). Verbazingwekkend weinig is bekend over de precieze overwinteringsgebieden in Afrika en de situatie aldaar. Huiszwaluwen foerageren er veel op grote hoogte boven bosrijke landschappen en zwerven waarschijnlijk over grote arealen. Zou de recente droogte in ZO-Afrika de Huiszwaluw (extra) parten spelen?

Kolonie-overzichten

Bij de handmatige registratie door Herman Leys, de invoer van deze gegevens in de computer en controle ervan kwamen we geregeld hiaten tegen in de koloniereeksen. Controle door de tellers zou dus geen overbodige luxe zijn! Afgelopen zomer konden we huiszwaluw-tellers verrassen met een overzicht van de door hen ingeleverde telgegevens vanaf 1989. Talrijke, meest kleine aanvullingen en correcties werden aangeleverd, soms ook werd de heleboel op de

Figuur 1. Aantalsverloop van de Huiszwaluw in Nederland in 1989-2002 (index). Het jaar 1990 is op 100 gesteld.

schop genomen. Veel tellers namen de mogelijkheid te baat om de indeling in kolonies om te zetten in een praktischere vorm. Het bestand is er aanzienlijk door verbeterd en kan nu goed worden bijgehouden. We zijn hiervoor veel dank verschuldigd aan de "papier-bijhouders" onder de huiszwaluw-tellers. Uit het overzicht komen gebieden naar voren waar soms jaren achtereen in tientallen kolonies fanatiek geteld is, en toen plotseling niet meer. Vaak valt dit samen met bijv. verhuizing van een coördinator. Streken waar dit zich voordeed zijn (delen van) onder andere ZO-Groningen, Noordoostpolder, Waterland, Zeewolde-Almere, Achterhoek, Betuwe, de driehoek Gouda-Dordrecht-Utrecht, St Philipsland, Zuid-Beveland, Oost-Zeeuws-Vlaanderen, West-Brabant

en omgeving Eindhoven-Son. Tellers die hier van start willen gaan kunnen het beste contact opnemen met de districtscoördinator (DC) om te bespreken of de oude reeksen opgepakt kunnen worden. Dat kan dan een vliegende start worden. Ook elders willen we huiszwaluwentellers verwelkomen; meldt u aan en beleef veel plezier aan het telwerk.

Persoonlijk kolonievogelformulier 2003

Alle bij ons bekende huiszwaluwentellers hebben onlangs via de DC een formulier ontvangen waarop de door hen getelde kolonies zijn aangegeven. De kolonies zijn geselecteerd op naam van de (contact)persoon die de meest recente gegevens instuurde. Waren meerdere tellers betrokken, dan ontvangt slechts één van hen dit formulier.

Elke kolonie heeft een vast nummer. Bij de Huiszwaluw spreken we veelal van 'locatie-kolonies'. Het kan gaan om een kwartblok, kilometerhok of een anderszins op kaart vastgelegd gebied (dorp, wijk, polder, gebouw/bouwwerk). Binnen zo'n gebied zitten vaak op verschillende plekken kolonietjes of nesten, maar alleen het gebiedstotaal wordt onder het kolonienummer in de computer opgeslagen. U kunt de in 2003 getelde aantallen invullen op het persoonlijk kolonievogelformulier (zie toelichting bovenaan dat formulier). Heeft u dit formulier niet ontvangen of heeft u een vraag, stelt u zich dan in verbinding met de DC in uw regio (zie voorlaatste pagina SOVON-Nieuws) of met het SOVON-bureau: Joost van Bruggen, 024-6848141, info@sovon.nl.

We willen de tellers nadrukkelijk vragen steeds dezelfde gebieden te tellen. Wijziging van gebiedsgrenzen haalt monitoring onderuit en zorgt voor extra werk en kans op fouten. Voorzie uw doorgegeven aantallen altijd van het kolonienummer. Alleen een gebiedsnaam vermelden is verwarrend. Als computergebruiker kunt u het zich gemakkelijk maken door de aantallen in een database of spreadsheet (met kolonienummers) per email in te sturen.

We wensen u veel succes met het tellen of beschermen van de broedplaatsen, en hopen maar dat het met de Huiszwaluwen dit jaar niet zo in mineur zal zijn.

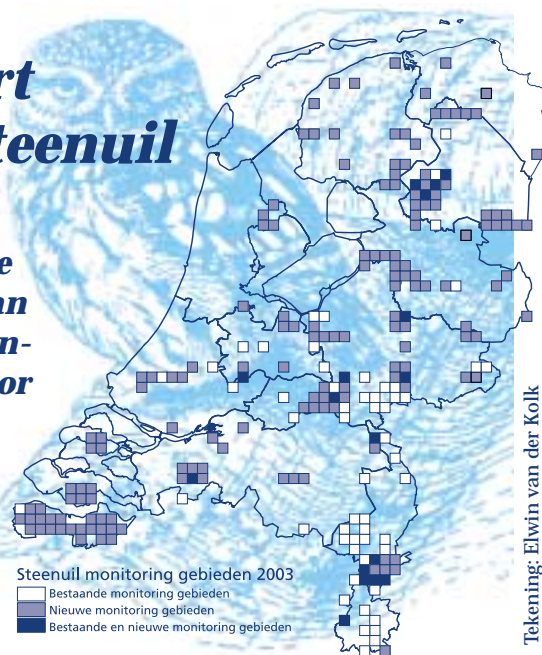
Arend J. van Dijk & Herman Leys

Vliegende start monitoring Steenuil

Aan de tellers zal het niet liggen, want aan de oproep tot deelname aan monitoring van de Steenuil is ruimschoots gehoor gegeven. Het gewenste aantal van 25 tot 35 nieuwe monitoringgebieden is zelfs met enige tientallen gebieden overschreden. Nu eerst de resultaten afwachten en vervolgens uitzoeken hoe we de Steenuil het beste verder kunnen helpen.

Goede landelijke spreiding

Afgelopen periode is de opzet van de landelijke monitoring van Steenuil uit de doeken gedaan en is opgeroepen tot deelname aan landelijke monitoring (zie SOVON-Nieuws en Athene, van de Steenuilenwerkgroep STONE, beide nr 1 2003). Bij het zoeken naar deelnemers hebben we veel gebruik gemaakt van de contacten van STONE. Diverse steenuilonderzoekers die soms al jaren bezig waren toonden zich tot deelname bereid. In vrijwel alle delen van het verspreidingsgebied van de Steenuil liggen nu monitoringgebieden, waar het aantal paren van de Steenuil op standaardwijze al jaren geteld wordt of ingaande 2003 gaat worden. Op de kaart van Nederland is de ligging van proefvelden van het Broedvogel Monitoring Project, waarin de laatste jaren Steenuilen zijn geregistreerd ingetekend (bestaande monitoringgebieden). Daarnaast zijn de nieuwe monitoringgebieden aangegeven. De aanduidingen op de kaart zijn globaal en per atlasblok. Monitoringgebieden zijn doorgaans kleiner dan een atlasblok en soms is de ligging van het gebied nog niet precies bekend. Uit de kaart blijkt echter de wijde verspreiding van de monitoringgebieden - een voorwaarde voor juiste meetresultaten - en de geringe overlap van de bestaande en nieuwe gebieden. Als alle beloften gestand gedaan worden, ziet het er veelbelovend uit.

Steenuil monitoring gebieden 2003
 □ Bestaande monitoring gebieden
 ■ Nieuwe monitoring gebieden
 ■ Bestaande en nieuwe monitoring gebieden

Tekening: Elwin van der Kolk

Monitoring en volhouden

Voor sommige Steenuil-onderzoekers zal het even wennen zijn, dat ze voor de monitoring een vastgelegd gebied en een vaste werkwijze moeten aanhouden. Tevens is het belangrijk dit telwerk jarenlang voort te zetten. Monitoring is misschien wat minder 'vrijheid-blijheid', maar gezien het enthousiasme van de tellers zien ze het nut er wel van in. In het eerste jaar leggen tellers de grenzen van hun monitoringgebied op een kaart vast en deze kaart wordt met het ingevulde telformulier opgestuurd naar SOVON. De districtscoördinatoren van het Landelijk Soortonderzoek Broedvogels van SOVON worden hiervan op de hoogte gesteld en zij zijn vervolgens degenen waarmee de tellers in het vervolg contact onderhouden. Elk jaar ontvangen de tellers een nieuw telformulier. Steenuilbroedgevallen buiten monitoringgebieden kunnen als 'losse melding' worden ingestuurd.

Inventarisatie in 2003

De weersomstandigheden in maart en april waren voor het inventariseren in het algemeen gunstig met weinig wind en regen. Berichten uit sommige gebieden wijzen er op dat het aantal dit jaar iets lager is dan vorig jaar. Het lijkt er op dat de korte strenge vorstperiodes afgelopen winter deze dwerg onder onze uilen toch parten heeft gespeeld. Het jaar 2002 gaat trouwens de boeken in als een goed jaar (net als bij de Isvogel en Roerdomp). We zijn zeer benieuwd naar de resultaten van het telwerk in dit eerste monitoringjaar.

Arend J. van Dijk

indexen te bepalen welke spannende en onvermoede processen er allemaal spelen. Naarmate we langer meten moeten we dus steeds meer tipjes van de sluiert kunnen oprichten. Kortom monitoring-vrijwilligers, er hangt hééél veel af van jullie lange adem!

Een regelmatig geactualiseerde versie is indien gewenst op www.natuurcompendium.nl te vinden.

Deze 494 full colour pagina versie met CD-rom is voor de weggeefprijs van € 9,95 te verwerven in de boekhandel (ISBN 90 6960 101 x).

Erik van Ommen (illustraties) hebben er een lezenswaardig en mooi boekje van weten te maken dat zich goed laat verslinden. Mooie verhalen die van de jaren vijftig tot in het digitale tijdsgewricht reiken, en de wereld omspannen van de achtertuin tot de uithoeken van Siberië en Kaap Hoorn. In september ligt dit boekje voor € 22, 95 in de boekhandel, maar u kunt het nu al voor die prijs bestellen (Vogeljaar-abonnees € 15,95) door het bedrag over te maken op postrekening 96 55 72 ten name van het Vogeljaar te Hedel. Of u kunt voor € 32,50 voor twee jaar abonnee worden of iemand anders abonnee maken; ook dan ontvangt u het boekje en natuurlijk het Vogeljaar.

Meer informatie: W.A. Werkman
Boterbloemstraat 20, (073) 599 1967,
wawerkman@hotmail.com.

lijke kwaliteit. Maar liefst negen videografen zijn hiervoor verantwoordelijk. Ronduit spectaculair zijn de opnames van de Steenarend die (tevergeefs) probeert een haas te slaan! Al doet de Lammergier van Texel hier nauwelijks voor onder. Erg mooi zijn ook de beelden van o.a. verschillende adulte Roze Spreeuwen, Ralreigers, de Sneeuwuil van België en Nederland en Waterrietzangers. Ook minder zeldzame soorten als Grote Zilverreiger, Porseleinhoen (prachtige close-ups), Kraanvogel en Grauwe Franjepoot komen aan bod. Het commentaar is levendig en enthousiast, doorspekt met handige veldkenmerken en leuke anekdotes. Deze band is vooral bedoeld voor de 'soortenjagers' onder ons, maar zal zeker andere vogelaars ook kunnen bekoren.

M. Plomp en anderen 2003. Dutch Birding video-jaaroverzicht 2002.
Duur ca. 2,5 uur.

Te bestellen door 29,95 (incl. Porto) over te maken op rekening 89.90.07.287 t.n.v. Plomp Digital Video te Linschoten o.v.v. Video 2002 plus naam en adres.

Rob Vogel

Vlerkenstreken

Onder deze naam is een jubileumuitgave van het vijftig geworden Vogeljaar uitgebracht. Het is een bundeling van 62 overpeinzingen en belevenissen met vogels en (vooral) vogelaars. Een deel ervan is reeds verschenen in het Vogeljaar, maar Gerard Ouweneel (tekst) en

Video-jaaroverzicht

Dit is alweer het zevende video-jaaroverzicht van zeldzaamheden en andere rariteiten. Alle beelden zijn in Nederland (en België) in 2002 gemaakt. De beelden zijn in de meeste gevallen van uitzonder-

**ONS PROGRAMMA
HEEFT DE GROOTSTE
TELEDICHTHEID...**

Het moet dus al gek zijn als u bij ons niet de juiste telescoop vindt.

miyauchi

Voor meer informatie: Importeur Technolyt
Industrieweg 35, 1521 NE Wormerveer,
tel. (075) 647 45 47, fax (075) 621 36 63, e-mail: info@technolyt.nl

Technolyt programma: Bynolyt, Swift, Zeiss, Fujinon, Miyauchi.

VERREKIJKERS & TELESCOPEN

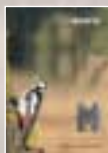
opticron

BGA PC AG N

7x36 • 8.5x36 • 8x42 • 10x42 • 10x50 • 12.5x50

- Compacte, lichtgewicht dakkant-kijker met rubberen bekleding
- Waterdichte constructie met stikstofvulling
- Opticron 'N'-coating en prisma's met fase-coating
- In- en uitdraaibare oogschelpen
- Brede scherpstelknop met nauwkeurige instelling
- Volledig beeldveld, ook voor bril dragers
- Scherpstelling vanaf 2 meter
- 30 jaar garantie

Prijzen vanaf €699

For more information and a copy of our current Catalogue call +44 1582 726522 or visit our on-line Catalogue at www.opticron.co.uk

PO Box 370, Unit 21, Titan Court, Laporte Way, Luton, Beds, LU4 8YR, UK
Fax: +44 1582 723559 E-mail: sales@opticron.co.uk

Deze, en andere kijkers en telescopen, kunt u bekijken bij
Combi Focus Voorburg
Tel: 070 386 35 19
Fax: 070 387 60 53
Kon. Julianaplein 10
2274 JD Voorburg

IMAGIC WP
65/45 €394 80/45 €528
25xWW (65)/32xWW (80) €245
16-48x (65)/20-60x (80) €275

IS
50/45 €159 60/45 €245
20xW (50)/25xW (60) €95
15-45x (50)/18-54x (60) €125

MM2 52
52/45 €229
MM2 25x €74
MM2 15-40x €147

UDCA
Universele digitale camera adapter €169

IMAGIC TGA
8x32 • 7x42 • 8x42
10x42 • 7x50 • 10x50
Prijzen vanaf €229

SLR FOTO-ADAPTER €114
IM65 780mm/IM80 985mm
IS50 585mm/IS60 700mm
MM2 530mm

Vogelreizen Spanje NATURA ARAGON

is de specialist

Extremadura winter, eind januari
Kraanvogels & Pyreneeën, eind februari
Canarische eilanden, maart
Doñana & Zuid-Spanje, maart & april
Extremadura, La Mancha & Gredos, april/mei
Ebro Delta, Monegros & Pyreneeën, mei
Aragón & Pyreneeën, juni
NIEUW: Ordesa: vogels & vlinders, juni/juli
Tarifa - Zuid-Spanje, september
Pyreneeën, Vogels & vleermuizen, oktober
Nieuwe publicatie: Vogelatlas Ordesa

Gratis kleurenbrochure:
NATURA ARAGON: (072) 512 40 31
Internet: www.na.tiu.nl
vakantiehuisjes te huur aan voet van Pyreneeën
(wij verzorgen ook groepsarrangementen naar wens)

WONTEURLEIERS TREKPOCHTEN • VOGELREIZEN • CLUSTERS/NATUURREIZEN • REIZEN OP MAAT

NAMIBIË

Zoveel mogelijk vogelsoorten scoren? In Namibië is dat mogelijk, maar liefst 630 verschillende soorten vogels zijn waargenomen. Samen met een Nederlandse birdwatcher op zoek naar deze vogels.

Postbus 33, 8030 AA Hattem, Tel. 053 444 54 19.
Mob. 0630 933 532, E-mail info@hartbeestmavel.nl
Website: www.hartbeestmavel.nl

Stichting Wólka

Postbus 483
6700 AL Wageningen
Tel: 0317-415205
Fax: 0317-415430
E-mail: info@wolka.org
Website: www.wolka.org

Natuurreizen in Noordoost Polen

Biebrzamoerassen, Oerbos van Bialowieza,
Mazurische Meren

Groepsreis

September: 10-daagse najaarsreis € 650,- all-in
(wisent, elanden en burlende edelherten)

Individueel

Vele individuele reismogelijkheden voor
natuurliefhebbers, vogelaars, wandelaars,
fietsers, kanovaarders, ouders en kinderen

Wij verzorgen ook reizen op maat

U overnacht bij gastvrije boeren, een van de manieren waarop
stichting Wólka de kleinschalige landbouw in Noordoost Polen ondersteunt.

18.000 artikelen voor een avontuurlijke vakantie

NIEUW
www.
bevershop.nl
www.bever.nl

BEVER[®]
ZWERFSPORT
Outdoor Innovators

waterdichte jassen,
functionele kleding,
verrekijkers,
wandelschoenen,
gps, rugzakken,
verlichting,
tenten, slaapzakken,
en nog veel meer...

Alkmaar Kanaalkade 53 • Almere Markerkant 1303 MN • Amersfoort Kamp 53 • Amsterdam Stadhouderskade 4
Apeldoorn Stationsstraat 134 • Arnhem Utrechtsestraat 3 • Breda Wilhelminastraat 22 • Den Haag Waldorpstraat 15^G
Eindhoven Leenderweg 202 • Enschede Haaksbergerstraat 116 • Groningen St. Jansstraat 17 • Haarlem Zijlweg 63
Hilversum Havenstraat 16 • Leeuwarden Voorstreek 39 • Leiden Nieuwe Rijn 45 • Nijmegen Marikenstraat 2
Rotterdam Adm. de Ruyterweg 33 • Steenwijk Woldmeentherand 11 • Tilburg Koningsplein 2 • Utrecht Balijelaan 10
Stadshart Zoetermeer Het Rond 4 • Merkssem (B) Bredabaan 968 **WWW.BEVER.NL**

Twee nieuwe Limosa's

Om de opgelopen achterstand in te lopen zijn in de afgelopen maanden twee nieuwe nummers van Limosa verschenen; een derde en vierde nummer (de nummers 1 en 2 van 2003) verschijnen naar verwachting nog in de zomer. In nummer 75/3 waren artikelen te vinden over het broeden van Vuurgoudhaantjes vroeger en nu, het voorkomen van Nachtzwaluwen op de Brabantse Wal en een uitgebreid overzicht van zeldzame broedvogels en kolonievogels in Nederland in 1999. In de rubriek lopend onderzoek werd bericht over de rol van roofvis in het IJsselmeer in relatie tot het voorkomen van Zwarte Sterns.

Nummer 75/4 stond deels in het teken van de Lachstern. Aan de hand van een historisch artikel wordt het voorkomen in het toenmalige Zuiderzeegebied belicht. Aansluitend volgt een actueel overzicht van het voorkomen in het (huidige) noordelijk IJsselmeergebied. Verder is een artikel opgenomen over weidevogelpopulaties in Friesland en wordt ingegaan op de afnemende Sperwerpopulatie op de Veluwe.

In nummer 76/1 veel aandacht voor de Scholekster, die momenteel volop in de belangstelling staat vanwege de problematiek rond de schelpdiervisserij in de Waddenzee. Hier wordt in een speciaal artikel en een verslag van de onlangs gehouden studiedag van de NOU en de NSWG aandacht aan besteed. Verder wordt bericht over nieuwe ontwikkelingen: de opkomst van de Huiskraai in Hoek van Holland en het broeden van Oehoes in de Achterhoek.

Informatie over abonnementen: Limosa, Compagnonsweg 45-47, 8227 RH Ravenswoud, e-mail: zwablo@tref.nl.

VOGELBOEKEN

het Internationale
Vogelboeken
Verzendhuis

De specialist in
vogelboeken met
méér dan 2500 titels
op voorraad.

Raadpleeg onze
catalogus op internet:
site: www.birdbooks.nl

De Oldhorst
Zuiderzeestraatweg 415
8091 PA Wezep

tel. 0525-631139
fax 0525-633123
E-mail:
birdbooks@introweb.nl

Boekwinkel in Naturalis

bezoekers Darwinweg
postadres postbus 9517 2300 RA Leiden
telefoon 071-5687691
website www.natuurenboek.nl
e-mail natuurenboek@naturalis.nnm.nl

museum . **naturalis**
dichter
bij de
natuur

Nieuwe inventarisatieatlas is er!

Tallose vogelaars hebben de oude vertrouwde inventarisatieatlas (ook wel de "SBB-Atlas") jarenlang binnen handbereik gehad. Het initiatief voor deze uitgave - in tweekleurendruk; schaal 1:80.000 - werd ruim 20 jaar geleden genomen door Gerard Boere, toen Staatsbosbeheer. De inventarisatieatlas maakte het mogelijk om snel op te zoeken in welk atlasblok of kilometerhok een bepaalde waarneming van een vogel, vlinder, vaatplant of wat dan ook was gedaan. Duizenden vrijwilligers hebben hier de afgelopen decennia veelvuldig gebruik van gemaakt, waardoor de uitgave een voor buitenstaanders weinig zichtbare maar belangrijke rol heeft gespeeld in verspreidings- en monitoringonderzoek in Nederland. Helaas is de voorraad uitgeput en jonge vogelaars moeten het meestal stellen met kopieën. Afgezien daarvan is de atlas duidelijk verouderd; de kaarten zijn in de eerste helft van de jaren zeventig verkend! We kregen al jarenlang talloze verzoeken van vogelaars om actie te ondernemen ten behoeve van een nieuwe inventarisatieatlas. Vele pogingen zijn doodgelopen, maar nu is dan het moment gekomen dat de beduimelde SBB-atlas kan worden bijgezet in het kastje met curiosa, misschien samen met de eerste inmiddels schele verrekijker en vogelgidsen uit het pre-Lars Jonsson-tijdperk. Rond de tijd dat deze SOVON-Nieuws uitkomt moet de nieuwe inventarisatiegids op de deurmat ploffen! Althans wanneer u bij SOVON als waarnemer staat geregistreerd en de brievenbus tenminste 25 centimeter breed is.

De nieuwe inventarisatieatlas lijkt enigszins op de recentelijk verschenen topografische ANWB-wegenatlas (1:50.000) maar is half zo zwaar en bevat natuurlijk het atlasblok- en kilometerhokraster en Amersfoort-coördinaten. Het geringe gewicht en de stevige band maken de atlas ook heel geschikt om in het veld mee te nemen. Doordat de nieuwe uitgave volledig in kleur is, wordt de oorspronkelijke schaal van 1:80.000 losgelaten (te druk). De nieuwe schaal is 1:69.000; dat betekent dat per kaartblad geen 20 (4x5) maar 12 (3x4) atlasblokken zijn weergegeven. De atlasblokken zelf houden de oorspronkelijke nummering en begrenzing. In de atlas worden de twaalf PGO's uitgebreid geïntroduceerd.

De nieuwe topografische inventarisatieatlas is een cadeau van het VSB-fonds en het Prins Bernhard Cultuurfonds aan alle 15.000 PGO-vrijwilligers en is tot stand gekomen op initiatief van Vogelbescherming Nederland en de Vereniging Onderzoek Flora en Fauna (VOFF). Het cadeau is een tastbaar bewijs van de grote maatschappelijke betekenis die aan het werk van de PGO-vrijwilligers wordt toegekend. De atlas kan bovendien worden gezien als een belangrijke investering van het VSB-fonds en het Prins Bernhard Cultuurfonds in toekomstig veldonderzoek en indirect dus vogel- en natuurbescherming.

We hopen dat de nieuwe inventarisatieatlas net zo intensief gebruik zal worden als de oude vertrouwde "SBB-atlas".

VOFF

Tom van der Have (Vogelbescherming Nederland)
& Rob Vogel (SOVON/VOFF)